

HABİL QURBANOV

*Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Azad Həmkarlar İttifaqının sədri,
hüquq üzrə elmlər doktoru, professor
professorqurbanov@yandex.com, Azərbaycan*

**MƏNİMSƏMƏ VƏ YA İSRAF ETMƏ YOLU İLƏ TALAMANIN
MƏSULİYYƏTİ AĞIRLAŞDIRAN HALLARI**

Açar sözlər: mənimsəmə, özgə əmlakı, israfetmə, oğurluq, qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs, talama, mülkiyyət əleyhinə cinayət.

**Qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs
tərəfindən törədilən talama**

Mənimsəmə və ya israf etmə yolu ilə talama əməlinin cinayət məsuliyyətini ağırlaşdıran hallarından birinin – **qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs tərəfindən törədilən talamanın** təhlilindən danışarkən “qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs” anlayışının üzərində ümumi şəkildə dayanmağı məqsədə uyğun sayırıq.

AR CM-nin 34.2-ci maddəsinə uyğun olaraq qabaqcadan razılaşmaqla iki və ya daha çox şəxsin birgə iştirakı ilə törədilən cinayət qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs tərəfindən törədilmiş cinayət hesab olunur.

İştirakçılığın kriminal dəstə formasında üzvləri arasında cinayətin birgə törədilməsinə dair qabaqcadan razılaşma olur. Razılıq adətən, qəsdin obyektivi və cinayətin predmeti ilə bağlı olur. İştirakçılığın kriminal dəstə forması (yaxud cinayətin qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs tərəfindən törədilməsi) qüvvədə olan AR CM-nin 177.2.1-ci; 178.2.1-ci; 179.2.1-ci; 180.2.1-ci; 181.2.1-ci; 182.2.1-ci; 183.2.1-ci; 184.2.1-ci və s. maddələrində bilavasitə cinayət məsuliyyətini ağırlaşdıran tərkib əlamətləri kimi nəzərdə tutulmuşdur.

Yuxarıda göstərilən cinayət hüquq normalarında qabaqcadan əlbir olan dəstənin hər hansı formada iştirakçılığı deyil, qabaqcadan əlbir olan dəstənin cinayətin obyektiv cəhətinin icrasında birgə iştirakçılığı nəzərdə tutulur. Məsələn, qabaqcadan əlbir olan bir dəstə tərəfindən törədilən mənimsəmə və ya israf etmə yolu ilə talama o halda AR CM-nin 179.2.1-ci maddəsi ilə tövsif edilə bilər ki, inanılıb etibar edilmiş əmlakın ta-

mah məqsədi ilə mənimsənilməsində və ya israf edilməsində dəstə üzvlərindən ən azı iki nəfər iştirak etmiş olsun. Əgər cinayətin obyektiv cəhəti bir nəfərin hərəkətlərinin nəticəsi kimi meydana çıxarsa, digər iştirakçılar isə başqa funksiyaları icra edərlərsə, cinayət məsuliyyəti qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxs tərəfindən törədilən əməlin əlamətləri üzrə deyil, AR CM-nin 179.1-ci maddəsi ilə mürəkkəb iştirakçılığa görə mənimsəmə və ya israf etmə yolu ilə talama əməlinin əlamətlərini meydana çıxaracaqdır.

Yuxarıda göstərilənlər baxımından qabaqcadan razılıq olmadan törədilən iştirakçılıq birgə iştirakçılığın az təhlükəli formasıdır. Qabaqcadan razılıq olmadan iştirakçılıq formasında cinayətin törədilməsi zamanı ancaq birgə icraçıları tərəfindən törədilmiş qrup cinayət (sadə iştirakçılıq) haqqında danışmaq olar. Birgə icraçıları arasında da rolların bölgüsünün olmasına baxmayaraq, bu formada törədilən hərəkətlər ancaq iştirakçılığın tərkibini yaradır.

Hüquq ədəbiyyatında qeyd edilir ki, iştirakçılığın bu forması üçün razılığın minimum həddi xasdır. Bu da öz növbəsində cinayətin başlanması anına qədər əlbir olmanın mümkün olmaması ilə şərtləşir. İştirakçılığın bu forması birgə iştirakçılar arasında cinayətin yalnız törədilməsi vaxtı əlbir olmanın mümkünlüyünü nəzərdə tutur. Bu, həmçinin də cinayətin obyektiv cəhətinin yerinə yetirilməyə başlanmasından sonrakı vaxta təsadüf edir.

Deməli, belə bir nəticəyə gəlmək olar ki, cinayətdə birgə iştirakçılığın daha geniş yayılmış və ən təhlükəli forması qabaqcadan olmaqda təzahür edən iştirakçılıqdır.

Mənimsəmə və ya israf etmə yolu ilə talama əməlinə qabaqcadan əlbir olma dedikdə, iki və ya daha çox şəxsin mənimsəmə və ya israf etmə yolu ilə birgə talama törətmək üçün əməlin törədilməsinədək razılığa gəlməsi nəzərdə tutulur. Göründüyü kimi, mənimsəmə və ya israf etmə yolu ilə talamanın dərk edilməli olan əlamətləri aşağıdakılardan ibarətdir:

1. mənimsəmə və ya israf etmə yolu ilə talamanın tanınmış subyektləri ola bilən iki və ya daha çox şəxsin olması;

2. həmin şəxslər arasında qabaqcadan razılaşdırılmış əlbirlik;

3. təhlil edilən cinayətin birgə iştirakçılıqla törədilməsi.

Talamanın nəzərdən keçirilən formasının birinci (kəmiyyət), yəni bir qrup şəxs əlamətinin aydınlaşdırılması o hallarda xüsusi olaraq hüquqi əhəmiyyətə malik olur ki, özgə əmlakını birgə mənimsəmə və ya israf etmənin iştirakçıları arasında ancaq bir nəfər cinayətin lazımı subyekt olsun, qalanları isə yaşa görə və ya anlaşıq olmaları səbəbindən cinayət məsuliyyətinə cəlb edilməsinlər.

Əgər cinayət bir nəfər, yəni tələb olunan xüsusi əmlaklara malik olan, digərləri isə belə xüsusi əlamətlərə malik olmayan bir neçə şəxs tərəfindən törədilmişdirsə, xüsusi subyekt tələb edən cinayət də bir qrup şəxs tərəfindən törədilmiş cinayət sayıla bilməz. AR CM-nin 33.4-cü maddəsinə uyğun olaraq həmin Məcələnin Xüsusi hissəsinin müvafiq maddəsi ilə cinayətin xüsusi subyekt olmayan və həmin maddə ilə nəzərdə tutulmuş cinayətin törədilməsində iştirak edən şəxs, həmin cinayətə görə onun təşkilatçısı, təhrikçisi və köməkçisi qismində məsuliyyətə cəlb olunur. Deməli, əmlakın inanılıc etibar edildiyi şəxslərə aid olmayan, lakin həmin əmlaka münasibətdə göstərilən səlahiyyətlərə malik olan subyektlərlə talamada iştirak edən şəxslər birgə icraçılar deyil, talanan əmlaka münasibətdə öz səlahiyyətlərindən istifadə edən təşkilatçılar, təhrikçilər və ya köməkçilər qismində məsuliyyət daşımalıdır.

Beləliklə, qabaqcadan əlbir olan qrupun tərkibində cinayət törətmiş şəxsləri səciyyələndirən əlamətlər ondan ibarətdir ki, onların hər biri həmin cinayətin icraçısı qismində çıxış edə bilər və həmin şəxsin cinayətin iştirakçısı hesab

edilməsi üçün o, kifayət qədər zəruri əlamətlərə malik olmalıdır.

Mənimsəmə və ya israf etmə yolu ilə talama əməlinə **əlbir olma** dedikdə, iki və ya daha çox şəxs arasında qarşılıqlı razılaşma nəzərdə tutulur. N.A.Lopaşenko yazır: “Mənimsəmə və ya israf etmə yolu ilə talama əməlinə mövcud olan əlbirliyi qabaqcadan razılaşdırılmış əlbir olma o halda hesab etmək olar ki, həmin razılaşma talamanın obyektiv cəhətini yaradan hərəkətlərin edilməsindən, qabaqcadan, yəni cinayətə hazırlıq mərhələsində baş tutsun. Bu zaman nə razılaşmanın forması, nə də iştirakçılar arasında əlbir olmanın zaman fasiləsi və talamanın törədilməsinin başlanğıcı həlledici əhəmiyyət daşımır”. Müəllifin bu mövqeyi ilə biz də razılaşır və onu da əlavə etmək istəyirik ki, qabaqcadan əlbir olan bir qrup şəxsin nə razılaşmasının forması, nə də əməlin törədilməsinin başlanğıc anının törədilmiş talamanın tövsifinə heç bir təsiri olmur.

Əlbir olma öz formasına görə şifahi və ya yazılı ola bilər. Belə əlbirliyə şəxslərin jestləri, müəyyən mimikaları və s. aid edilir. Buna nail olmaq üçün müxtəlif vasitələrdən də istifadə olunur. Təsədüfi deyil ki, bəzən bir-birini yaxından tanıyan, yaxud yaxşı başa düşən şəxslər üçün məcazi mənada deyilsə, “ani bir işarə” də kifayət edir. Məşhur Azərbaycan zərbül-məsəlində deyildiyi kimi: “Arifə bir işarə də bəsdir”.

Yuxarıda qeyd edilənlər baxımından mənimsəmə və ya israf etmə yolu ilə talama əməlinə razılığın əldə edilməsi üçün minimum “səylər” də bəzən kifayət edir. Belə səylər telefon danışıqları vasitəsilə, yaxud mobil yolla mesajların göndərilməsi yolu ilə də gerçəkləşdirilə bilər. Bu zaman iştirakçıların zahiri davranışı fəaliyyət birliyi kimi nəzərə çarpa bilər. Əslində isə, belə razılığa gəlmənin özü birgə fəaliyyətin ən primitiv formalarından biridir. Bu, heç bir xüsusi hazırlıq və ya qabaqcadan müəyyən işlərin, tədbirlərin görülməsini tələb etmir. Hüquq ədəbiyyatında göstərilir ki, cinayətin iştirakçıları arasında bəzən cinayətin törədilməsi ilə əlaqədar konkret razılaşma olmur, əmlakın qrup halında götürülməsi isə sanki öz-özlüyündə baş verir. Belə situasiya, hər şeydən əvvəl, artıq analogi cinayətləri dəfələrlə törətmiş şəxslər arasında müşahidə olunur. İştirakçılardan birinin hərəkəti digərlərinin nəyi edəcəklə

rinin zəruri və ya qaçılmaz olduğunu dərhal labüd edir. Fikrimizcə, maraqlı mülahizədir, çünki kriminal aləmdə artıq “öz keyfiyyətli dəst-xətti ilə” tanınmış qanuni oğrular, yaxud residivistlər üçün belə üsul və ya metodlar çoxdan tanışdır. Artıq vərdişə çevrilmiş belə üsul və metodlardan eyni cinayətləri dəfələrlə törətmiş kriminal elementlər son dərəcə “məharətlə” istifadə edirlər.

Mənimsəmə və ya israf etmə yolu ilə talamaya başlayan, lakin çətinliklərlə qarşılaşan şəxsin (cinayəti təkliddə başa çatdırma bilmədiyini dərk etdikdə) cinayəti təkliddə törətməkdən imtina etdiyi zaman əlbir olmanın yaranması mexanizmi bir qədər başqa şəkil alır. Bu zaman həmin şəxs digər şəxslərlə əlbir olma əsasında hərəkətlərin kollektiv (qrup halında) halda yerinə yetirilməsi yolunu tutur. Ona görə də, əgər şəxs talamanı təkliddə törətməyə cəhd göstərsə və bu prosesdə uğursuzluğa düşər olursa, sonradan isə cinayəti başa çatdırmaqdan ötrü digər şəxslərlə əlbir olmağa cəhdlər edərsə, belə əlbir olma qabaqcadan əlbir olma kimi qiymətləndirilir.

Təcrübədə elə hallara da rast gəlinir ki, cinayətkar qrupa cəlb edilən şəxslər müəyyən məqsədlər üçün ayrılmış vəsaitləri qabaqcadan razılaşmaqla əlbir olaraq mənimsəyirlər.

Bir qrup şəxsin mənimsəmə və ya israf etmə yolu ilə talama əməlini birgə törətməsi talama cinayətinin tərkibinin birgə hərəkət edən bir neçə şəxsin birlikdə yerinə yetirməsidir. Bu şəxslərdən hər biri həmin cinayətin icraçısı hesab olunur. Deməli, mənimsəmə və ya israf etmə yolu ilə talamanın bir qrup şəxs tərəfindən birgə törədilməsi o deməkdir ki, bu şəxslərin hamısı birlikdə təhlil edilən cinayətin obyektiv cəhəti üçün xarakterik olan hərəkətləri (tam həcmdə, yaxud hər bir şəxs öz üzərinə düşən hissəni) törədirlər. Vəzifələrin belə bölgüsü də qabaqcadan razılaşdırılır. Belə ki, qrup iştirakçılarından hər biri nə və necə edəcəyini əvvəlcədən bilir.

Yuxarıdakı nəticə labüd surətdə AR CM-nin 32.2-ci və 34.2-ci maddəsindən irəli gəlir. Belə ki, AR CM-nin 34.2-ci maddəsinə uyğun olaraq qabaqcadan razılaşmaqla iki və ya daha çox şəxsin birgə iştirakı ilə törədilən cinayət bir qrup şəxs tərəfindən törədilmiş cinayət hesab olunur. AR CM-nin 32.2-ci maddəsinə əsasən cinayəti bilavasitə törətmiş və ya başqa şəxslər-

lə birlikdə onun törədilməsində bilavasitə iştirak etmiş şəxs birgə icraçı sayılır.

Burda ümumi nəticə göstərilən maddələrin müqayisə edilməsi əsasında əldə olunur. Bu zaman iştirakçılığın nəzərdən keçirilən formasında hərəkət etmiş bütün şəxslər AR CM-nin Ümumi hissəsinin 32.2-ci maddəsinə istinad etmədən Xüsusi hissənin müvafiq maddəsinə uyğun olaraq cinayət məsuliyyətinə əməlin icraçıları qismində cəlb edirlər.

Bununla yanaşı, belə qrupun iştirakçılarının cinayətin birgə icraçıları qismində çıxış edib-etməməli olmalarına, yaxud müxtəlif hüquqi əhəmiyyətli funksiyaları yerinə yetirən şəxslərin bu qrupun tərkibinə daxil edilib-edilməmələrinə dair yekdil fikir yoxdur. Məsələn, hələ keçən əsrin 80-ci illərində B.A.Kurinov yazırdı ki, qabaqcadan əlbir olan belə növ cinayətkar qrupun iştirakçıları öz söylərini birləşdirərək rolları da öz aralarında bölüşdürürlərsə, cinayətin törədilməsində sonradan konkret rolun necə olmasından asılı (təqsirkarın əmlakı götürüb-götürməməsi, yaxud cinayətin törədilməsi zamanı ancaq qarşıya çıxan maneələri aradan qaldırması və s. rolu icra etməsi) olmayaraq, cinayətkar qrupun iştirakçılarının hamısı bu növ cinayətkar əməlin birgə iştirakçıları qismində cinayət məsuliyyətinə cəlb edilir, birkə iştirakçılar kimi cavab verir, lakin cəza təyin edildiyi vaxt onların hər biri icra etdikləri konkret rol müqabilində cəzalandırılırlar.

Əgər mənimsəmə və ya israf etmə yolu ilə talama əməlinin obyektiv cəhəti bir nəfər şəxs tərəfindən icra olunmuşdursa, digər şəxs isə cinayətkar əməlin yalnız törədilməsinə rəhbərlik etmiş və ya həmin şəxsi buna təhrik etmiş, yaxud cinayətin törədilməsinə kömək etmişdirsə, belə talama əməli bir qrup şəxs tərəfindən törədilən talama cinayəti kimi tövsif edilə bilməz. Bu tezisə açıq-aşkar görünməsinə baxmayaraq, cinayətdə birgə iştirakçılığın digər formalardan fərqləndirilməsilə əlaqədar praktikada hələ də müəyyən səhvlərə yol verilir.

İfadə olunanları yekunlaşdıraraq belə bir nəticəvi hala diqqət yetirməyi məqsədəuyğun hesab edirik ki, mənimsəmə və ya israf etmə yolu ilə talama əməlinin törədildiyi zaman talamanın bu və ya digər növünün (mənimsəmənin, yaxud israf etmənin) mövcudluğu talama prosesində onun iştirakçılarından hər birinə düşən və

ya düşə bilən mənfəətin həcmi ilə deyil, bütövlükdə cinayətkar qrupun talan etdiyi əmlakın ümumi dəyəri ilə müəyyən edilməlidir.

Məlumdur ki, mənimsəmə və ya israf etmə yolu ilə talama törədilib başa çatdırıldıqdan sonra birgə iştirakçıların hər birinə üzərinə düşən rol müqabilində qonorar verilir. Belə qonorarın həcmi icraçıların birinə bir qədər çox, digərinə isə ondan az düşə bilər. Bu, kriminal ələmin özünəməxsus “adətlər”indən biridir. Lakin heç də o demək deyildir ki, qonorarı az olan iştirakının cəzası da yüngül olmalıdır. Ona görə də cinayət məsuliyyətinin və cəzanın differensiasiyasında talan edilmiş əmlakın ümumi dəyəri dürüst hesablanır və cinayət cəzası da həmin zərər nəzərə alınmaqla təyin olunur.

Ədəbiyyat siyahısı

1. Azərbaycan Respublikası Cinayət Məcəlləsinin Kommentariyası (prof. F.Y.Səməndərovun redaktəsi ilə. Bakı, “Digesta”, 2005, s.76.);
2. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации (Под общ.ред. Ю.И.Скуратова и В.М.Лебедева. М., НОРМА-ИНФРА, 2000, с.69.);
3. Лопашенко Н.А. Преступления против собственности. М., Лекс-эст, 2005, с.81;
4. Комментарий к Уголовному кодексу Российской Федерации (Под ред. Н.Ф.Кузнецовой. М., 1998, с.297.);
5. Куринов Б.А. Научные основы квалификации преступлений. М., МГУ, 1984, с.152-153.

Резюме

Габил Курбанов

Обстоятельства, отягчающие ответственность за хищение путем присвоения или растраты

В статье упоминается, что в соответствии со статьей 34.2 УК АР, преступление признается совершенным группой лиц по предварительному сговору, если в его совершении совместно участвовали два или более лица, заранее договорившиеся о совместном совершении преступления. Автором делается вывод, что наиболее распространено совместное совершение преступления и наиболее опасной его формой соучастия в преступлении является соучастие по предварительному сговору.

Под сговором в деянии хищения путем присвоения или растраты, подразумевается взаимное соглашение между двумя или более лицами. Заключается, что при разграничении уголовной ответственности и наказания, общая стоимость похищенного имущества должным образом подсчитывается, и уголовное наказание устанавливается с учетом этого ущерба.

Ключевые слова: присвоение, чужое имущество, растрата, кража, группа лиц по предварительному сговору, хищение, преступления против имущества.

Summary

Habil Gurbanov

Circumstances against liability for theft by occupier or expense

The article recalls that in accordance with Article 34.2 of the Criminal Code of the Republic of Azerbaijan, a crime is recognized as committed by a group of persons in a preliminary conspiracy, if two or more persons jointly participated in its commission, having previously agreed on the joint commission of a crime. The author concludes that the most common is the joint commission of a crime and its most dangerous form of complicity in a crime is complicity by prior agreement.

Collusion in the act of embezzlement or embezzlement means a mutual agreement between two or more persons. It is concluded that when differentiating between criminal liability and punishment, the total value of the stolen property is properly calculated, and the criminal penalty is established taking into account this damage.

Keywords: *misappropriation, other people's property, embezzlement, theft, a group of persons by prior agreement, plunder, crimes against property.*